

Klaus RÖHRBORN. Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II. Nomina, Pronomina, Partikeln, Band 2: aš-äžük, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2017, XXX+359 S. ISBN: 978-3-515-11862-0

Erdem UÇAR

İzmir/Turkey

E-mail: merdemu@gmail.com

Eski Türkçe dil malzemesi, üç kaynağa dayanmaktadır: 1. VII. ve X. yüzyıldan kalma taşa ve bir kısmı kâğıda yazılı Runik harfli metinler; 2. IX. ve XVII. yüzyıllardan kalma Eski Uygurca yazmalar. Yazmalar, Uygur, Soğd, Mani, Runik, Süryani, Brāhmī ve Tibet alfabeleri kullanılarak yazılmıştır. Bu yazmaların büyük bir kısmı Budist içerikli olup ağırlıklı olarak Uygur ve Mani alfabesiyle yazılan Budist Uygur çevresine ait metinlerdir. İkinci olarak Mani ve Uygur harfli metinler gelir. Bunlar da Maniheizt Uygur çevresine aittir. Bunların dışında bir de Hristiyanlığa ait metinler ve sivil belgeler de mevcuttur. 3. Son olarak XI. yüzyıldan kalma Karahanlı Türkçesiyle yazılmış eserlerdeki dil verileri (Erdal 2004: 6-8). Tanıtımını yapacağımız sözlük, Eski Uygurca yazma ve belgelerdeki sözvarlığını içermektedir.

GABAIN, 1941’de *Alttürkische Grammatik* başlıklı gramerinin sonuna Eski Türkçe metinler için bir sözlük koymuştur. GABAIN, hocası BANG ile beraber *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfantexte* başlıklı kısa bir Uygurca sözlük neşretmiştir (1931), ama o daha geniş ve ayrıntılı bir sözlük hazırlamayı planlamıştır. Projesini 1960’lı yıllarda talebesi Klaus RÖHRBORN’a havale etmiş ve sözlüğün teorik çerçevesi konusunda ona yardımcı olmuştur. Zaten RÖHRBORN da sözlüğün yeni serilerinde görüleceği üzere eserini müteveffa Sinolog ve Türkolog olan von GABAIN’e ithaf etmiştir.

1960’lı yılların ortasında von GABAIN ve RÖHRBORN, sık sık bir araya gelecek *Uigurisches Wörterbuch* projesinin teorik planını hazırlamışlardır ve akabinde RÖHRBORN sözlüğün malzemesini toplamaya başlamıştır. RÖHRBORN, 1970’li yıllarda *Uigurisches Wörterbuch*’u Giessen’de hayata geçirmek üzere kollarını sıvar ve bunun sonucunda projenin ilk ürünü 1977’de Türkoloji âlemine sunulur. İlk ürün sözlüğün 72 sayfalık ilk fasikülüdür (Lieferung 1). Sözlüğün başlığı şu şekildedir: *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien* [Uygurca Sözlük: İslâm Öncesi Orta Asyası’ndaki Türkçe Metinlerin Dilvarlığı]. Sözlük, yayımlanan bu ilk fasikülün giriş kısmında (s. 1) bir ‘Thesaurus’ [söz hazinesi] olarak tanımlanmaktadır. Yani sözlük yayımlanmış bütün Uygurca metinlerin sözlerinin listelendiği bir kelime hazinesi olarak tasarlanmıştır. 1977’den sonra, 1979, 1981, 1988, 1994 ve 1998’de sözlüğün diğer 5 fasikülü daha yayımlanır. 6 fasikülde, /a/ ile başlayan bütün kelimeler ile /ä/ ile başlayanlardan *ärñäk* kelimesine kadarki bütün kelimeler bulunmaktadır. 6 fasikül çift sütunlu olmak üzere toplam 446 sayfadır.

30 Nisan 1998’de, *Uigurisches Wörterbuch* projesinin Göttingen Bilimler Akademisi tarafından desteklenmesi kararı alınır. 2005 yılında Akademi’de sözlüğün dijitalleştirilmesi ve güncelleştirilmesi gündeme gelmiştir. RÖHRBORN, yeni projede akademinin uyarıları doğrultusunda sözlüğün işleyişinde önemli bir değişiklik yapmıştır. Yeni projede, Uygurca kelimeler artık ‘fiil’ ve ‘isim, zamir, edat’ olmak üzere iki guruba ayrılarak yayımlanacaktır. Yeni projede kelimelerin anlamları Almanca ve Türkçe olarak verilecektir. Bununla birlikte, yazar sözlüğü ‘fasikül’ olarak değil, ‘cilt’ olarak neşretmeye karar vermiştir. Ayrıca, sözlüğün bir ‘Thesaurus’ düşüncesiyle hazırlanma fikrinden de vazgeçilmiştir.

Akademi’de 2005’te alınan karara göre, proje 2007 yılında, *Uigurisches Wörterbuch*’un neşredilmiş bölümlerinin dijitalleştirilmesi ve güncelleştirilmesi konusunda DFG’nin (Deutsche Forschungsgemeinschaft [Alman Araştırma Cemiyeti]) desteği ile çalışmaya başlamıştır. Bu proje kapsamında ilk olarak /a/ ve /ä/ harfleriyle başlayan fiilleri (ab- — äzügle-) içeren cilt neşredilmiştir (Röhrborn 2010). Sözlükte yaklaşık olarak 180 adet fiil ele alınmıştır. Bunun ardından, sözlüğün ‘isim’ cildi çıkmıştır ve bu ciltte /a/ harfinden *a* ve *asvık* kelimeleri arasındaki yaklaşık 550 adet isim, zamir ve edat listelenmiştir (Röhrborn 2015).

Son olarak, 2017 yılında sözlüğün tanıttığımız cildi yayımlanmış ve böylelikle DGF projesindeki son cilt de tamamlanmıştır. Ocak 2017’den itibaren, *Uigurisches Wörterbuch* projesi Göttingen Bilimler Akademisi’nde devam etmektedir. Bu proje için bir komisyon kurulmuştur. RÖHRBORN başkanlığındaki komisyonun yönetiminde kendisinin talebeleri olan J. P. LAUT, J. WILKENS ve Z. ÖZERTURAL çalışmaktadır. *Uigurisches Wörterbuch*’un bundan sonraki ciltleri bu ekip tarafından yayınlanacaktır.

Yeni seride yayımlanan ‘Nomina-Pronomina-Partikeln’ [İsimler-Zamirler-Edatlar] cildinde *aş* ve *äzük* arasındaki kelimeler vardı. 2017’deki bu ciltle de /a/ ve /ä/ harfiyle başlayan ‘İsimler-Zamirler-Edatlar’ tamamlanmış oldu. Dolayısıyla, Uygurcadaki /a/ ve /ä/ harfiyle başlayan bütün kelimelerin sözlüğü ortaya çıkmıştır.

Sözlükteki maddelerin nasıl verildiğinden kısaca bahsetmeye çalışalım. Maddede ilk önce kelimenin okunuşu ve standart harfçevrimi gösterilir. Sonra kelimenin kökenine ve imlâsına dair açıklamalar yer alır. Her kelimenin harfçevrimi verildiği için kelimenin yazıçevrimi sade bir şekilde gösterilir. Mesela, *qaf* için *q* veya *ğayın* için *ğ* kullanılmaz. *Uigurisches Wörterbuch*’a genel olarak bakıldığında sözlüğün etimolojik bir sözlük olmadığı söylenebilir. Ancak kelimeler açıklanırken kelimenin kökeni hakkında daha önce bir açıklama yapılmışsa, sözlükte bu bilgi mutlaka zikredilir. Ayrıca kimi zaman da kelimelerin kökenleri hakkında daha önce söylenenler kabul edilmemişse veya bu konuda yazarın itirazı varsa, önerilen yeni fikir izah edilerek açıklanır. Son olarak, kelimenin anlamları kullanıldığı cümledeki işleviyle beraber sıralanır.

Uigurisches Worterbuch hakkında Őimdiye değin ZIEME, GABAIN, MENGES, ERDAL, JOHANSON, vs. gibi birçok kiŐi tarafından tanıtma ve eleŐtiri yazılmış, varsa hatalar düzeltilmiŐtir. Bu da böyle geniş ve ayrıntılı bir sözlük için oldukça olağandır. Maddelerde, daha önce dile getirilen eleŐtiriler ve düzeltmeler dikkate alınmıştır.

Klaus RÖHRBORN, *Uigurisches Worterbuch*'un bundan sonraki ciltlerini yayımlamak için yukarıda adları geçen ekiple beraber çalıŐmalarını ara vermeden sürdürmektedir. Eski Türk filolojisi için temel baŐvuru özelliğine sahip bu eserin yeni çıkacak ciltlerini merakla beklediğimizi itiraf etmeliyiz.

Kaynakça

ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: E. J. Brill.

RÖHRBORN, K. (1977-1998). *Uigurisches Worterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 1-6*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2010). *Uigurisches Worterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- – zgl-*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2010). *Uigurisches Worterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- – zgl-*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.